

Arany Zsuzsanna: "Kosztolányi Dezső élete". "no Kornél barátom, úgy-e gyönyörű Pest?" (3. rész)

Az egyes félévek tárgyfelvevételeinél nem említettük Négyesy László szemináriumait. A rendszerint péntek délutánként, 17 és 19 óra között megtartott¹ gyakorlatokról külön is érdemes szót ejtenünk, annak Kosztolányi pályájában betöltött alapvető jelentősége miatt. Kosztolányi Dezső ugyanis minden egyes beiratkozott félévben fölvette a „Magyar stílygyakorlatok” című kurzust, és néhány alkalommal dicséretben is részesült az órai szereplésekért. Az 1903/1904-es tanév első félévével a következő olvashatjuk leckekönyvében: „Dicséretesen dolgozott, igen szorgalmas”. A tavaszi szemeszterben pedig már az alábbi bejegyzés szerepel a Négyesy-féle óránál: „Kitűnő szorgalommal és eredménnyel”. Az 1905/1906-os tanév őszén szintén megdicsérte Négyesy Kosztolányit: „Kitűnően dolgozott, igen szorgalmas”.² Mindez egyezik Kosztolányi Dezsőné fentebb idézett állításával, miszerint Kosztolányi indexe szintiszta jeles és dicséretes eredményeket tartalmaz, ám erre még a Négyesy-órák esetében is mindössze háromszor volt példa. A „Magyar stílygyakorlatok” – 1905 őszén csak „Stílygyakorlatok” – címen meghirdetett kurzus nem pusztán egyetemi stúdium volt, hanem az akkor induló tehetségek egyik legnépszerűbb fórumává nőtte ki magát. Négyesy László irodalomtörténeti tevékenységén túl esztéta, stilisztika is volt, valamint a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1896), rendes (1918), majd tiszteleti (1931) tagja. A Kisfaludy Társaságnak szintén rendes tagja volt, valamint a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alelnöke, később elnöke. 1916-ban a Szent István Akadémia rendes tagjává is megválasztották, ahol Négyesy vezette a Nyelv- és Széptudományi Osztályt. Részt vesz továbbá a Petőfi Társaság, az Országos Középiskolai Tanáregyesület, valamint a Magyar Pedagógiai Társaság munkájában is. Kosztolányiék idejében a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem habilitált magántanárként tevékenykedett – főállásban a Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézet gyakorlógimnáziumának vezető tanára volt –, 1911-től 1932-ig azonban a magyar irodalomtörténet, utána pedig az esztétika tanszékvezető tanára lesz. Gyulai Pál, Toldy Ferenc és Katona Lajos örökségének folytatójaként lépett föl. Korábban Szolnokon, az ottani állami főgimnáziumban tanított, ahol fölfigyelt rá Beöthy Zsolt, aki később Trefort Ágoston miniszter és Berzeviczy Albert államtitkár figyelmébe ajánlotta. Beöthy 1923-as halálát követően vette át Négyesy az esztétika tanszékét. 1920–1922-ben már politikai szerepet is vállalt: a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja színeiben szülővárosa, Szentes nemzetgyűlési képviselőjeként, valamint a közoktatásügyi és a zárszámadás-vizsgáló bizottság elnökeként. Mint irodalmár főként Zrínyi Miklós, Ráday Pál, Amade László, Faludi Ferenc, Gvadányi József, Versegly Ferenc, Kazinczy Ferenc, Fazekas Mihály, Kölcsey Ferenc és Arany János művészetével foglalkozott, valamint a tragikum megjelenésével az újkori költészetben. Számos, *A Pallas nagy lexikonában* megjelent irodalmi és esztétikai tárgyú szócikk szerzője is ő volt. A szépirodalmi műveket főként Gyulai és Beöthy

¹ „Az 1903–1904 tanév egyetemi almanachja szerint az órát péntekenként délután 5-től 7-ig tartották a VIII. számú tanteremben.” – Levelezés 1., 58.

² Kosztolányi Dezső egyetemi indexe, MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4620/65.

gondolatait szem előtt tartva elemezte, azonban fejlődéstörténeti, történelmi és lélektani szempontokat is érvényesített. Nem pusztán értelmező munkássága ismert, hanem szöveggondozó tevékenysége is, valamint verstani kutatásait szintén érdemes említenünk. Beöthy Zsolttal és Császár Elemérrel közösen rendezték sajtó alá a Kisfaludy Társaság Nemzeti Könyvtárának köteteit. Négyesy publikációi főként a *Magyar Nyelvőrben* és az *Egyetemes Philologiai Közöny* oldalain jelentek meg, illetve 1896 és 1899 között a *Magyar Pedagógia* című szakfolyóirat szerkesztője is volt. Tankönyveket, segédleteket szintén írt, gimnáziumok és reáliskolák számára. *Magyar verstan* című középiskolai segédkönyvéért az MTA Sámuel-díját is megkapta, 1930-ban pedig Corvin-koszorúval jutalmazták munkásságát.

Kosztolányi a következőképpen festi le a pedagógus Négyesy alakját és óráinak szellemiségét: „Négyesy László köztünk van ebben a zsongó köpűben. Ő nyugodt és fölényes. Az, aki fölolvass vagy előad, mellette a dobogón foglal helyet. Minden vélemény szabad, akár egy eszményi parlamentben. Jobbra és balra pártatlanul osztogatja az igazságot. A magyar irodalom a fontos. Miután a viták elülnek, kezébe veszi a kéziratot és pár tárgyas megjegyzést tesz. Sohase hallunk tőle szólamokat. Amit mond, kézzelfogható, világos, előkelő, mint írásai. [...] Hányszor megesik, hogy mikor a diákvendéglőbe sietünk, hirtelen belénk karol s hosszan elbeszélget velünk a leereszkedés vagy kitüntetés árnyéka nélkül. Igazi tanár, a szó nemes értelmében, igazi nevelő, példaadó.”³ Nemcsak tanítványai, hanem Négyesy maga is próbálkozott versírással. Egerben, középiskolás korában tagja volt az ottani Önképző Egyesületnek, ahol szavalásaival és költeményeivel is bemutatkozott. Talán ezeknek az éveknek a tapasztalatai is befolyásolhatták a „Magyar stílusgyakorlatok” című szeminárium vezetésében.

A Négyesy László által vezetett szemináriumokon ismerkedik meg Kosztolányi későbbi pályatársaival, köztük számos olyan alkotóval, akik jelentős képviselői, nem egy ízben alakítói lesznek a 20. század első évtizedeit jellemző kulturális életnek. Az egyetemi fórum azonban nem pusztán a később meghatározóvá váló kulturális szereplőkkel volt telítve, hanem sok olyan diák is megjelent az órákon, akiknek ambíciójuk nagyobb volt tudásuknál. Devecseri Gábor a következőképp ír erről a társaságról: „A fiatalember [Kosztolányi], akit hetykesége szembeállított tanárával, és Pestre sodort, itt egyszerre szembetalálta magát egy hadseregnyi hetyke legénnyel, aki sokkal kevesebb joggal volt az, mint ő. A Négyesy-szeminárium fontoskodóit, izgágáit, a balgaság minden színében pompázó szokványalakokat Kosztolányi nem tekinthette másnak, mint amik voltak: egy nem is túlságosan nagy méretű bábszínház rángatottjainak. Nyüzsgő világuk érdekelte, elfoglalta és mulattatta; de természetes, hogy olyan társakra vágyott, akikkel a zsibongó színjáték fölött összenézhetett, akiket önmagával egyenrangúnak érezhetett.”⁴ Devecseri beszámolója nyilvánvalóan nincs híján a szubjekivitásnak, annyit azonban bizonyosra vehetünk, hogy sok szerencsevadász is megfordulhatott a Négyesy László nevével fémjelzett egyetemi fórumon, és próbálhatta eladni „tudását”. Kosztolányi szintén fölidézi a szemináriumok hangulatát és azt a sokféle világlátású diákot, aki ott megfordult. Négyesy 1933. január 7-én halt meg, és egykori tanítványa az *Új Idők* hasábjain írt

³ Kosztolányi Dezső: Négyesy László, *Új Idők*, 1933. jan. 22., 114.

⁴ Devecseri Gábor: *Lágymányosi istenek*, Budapest: Szépirodalmi, 1975, 202.

nekrológot róla. Régi egyetemista társaira a következőképpen emlékezik vissza e szövegében Kosztolányi: „Ezeken az irodalmi tornákon seregszemlére vonult föl az akkori ifjúság, teljes számban, és teljes fegyverzetben. Senkise hiányzott. Az előadóterem, a második emelet sarkában, zsúfolásig megtelt s a lépcsőzetesen emelkedő padokban érdekes fejek tünedeztek fel. [...] Sok fiatalember volt itt, viselkedésében és taglejtésében zaklatott és izgatott, sok különös is [...] Kürtőkalapos világfiak jönnek ide, elefántcsontfogantyús sétabottal, széplelkek »merészen öltözködő« leányok társaságában, tolsztojánusok, kik Krisztus-szakállat, hátrafésült, nagy haját viselnek és bőrsarujukból meztelen lábuk kandikál ki, piros-nyakkendő szocialisták, akiknek a *Marseillaise* még forradalmi dal, szelíd növényevők és teozófusok, akik esténként az Akadémia-kávéházban *Schmidt* [!] Jenőt hallgatják, komor és titokzatos materialisták, akik angol pipát szívnak s Herbert *Spencer* nevét úgy ejtik ki a kongó, homályos folyosókon, mint valami világfölgörgető jelszót.”⁵ Az *Apostol* című tárcanovellában szintén föleleveníti emlékeit Kosztolányi. Írásában kitér a mindenkori fiatalság örök lázadó – és „világmegváltó” – magatartására is: „lenéztük és megvetettük a multat, melyet az öregeknek engedtünk át, a gyógyíthatatlan betegségükkel együtt és arról ábrándoztunk, hogy az életet egyszeriben megváltoztatjuk, mi, gyermekek”.⁶

Talán azért lehetett ennyire színes fóruma az akkori egyetemi életnek a „Magyar stílusgyakorlatok” szeminárium, mert a vezetőtanár annak ellenére, hogy ő maga is állást foglalt, mégis nyitott tudott maradni minden „világnézet” képviselőjének a véleményére. Ahogyan egy másik tanítványa, Bréver Lajos ír róla: „Nagy szeretettel vezette ezeket a szárnypróbálgatásokat és csaknem minden alkalommal ő maga is állást foglalt a felolvasás[t], illetőleg a bírálatot követő polémiában.”⁷ A különböző felfogású diákságról és a nem egyszer a korban provokatívnak számító megnyilvánulásoktól sem visszariadó fiatalokról említést tesz Hankiss János is, a professzor 70. születésnapjára kiadott emlékkönyvben. Hankiss kiemeli, hogy Négyesy mindig „ura maradt a helyzetnek”, és finoman, udvariasan rendezte el a vitákat. Ahogyan írja: „Mindig volt egy-két elismerő szava az érték számára, de a feltűnési viszketeget nem szenvedhette. Bíráló szavai rendszerint nem jelentettek merev állásfoglalást: ő a vitázók fölött maradt a normák s az igazság kéklő magasságában, de azt sohase mulasztotta el, hogy le ne szállítsa kellő értékükre a megdöbbenő és elkápráztató kijelentéseket, a zöld merészségeket. Nem volt militáns, s ámbátor mindenki tudta, hogy meggyőződéses keresztény s a magyar hagyományok folytonosságának rajongója, sohase követte el azt a hibát, hogy más véleményű diákjaival perbe szálljon.”⁸

Szintén Négyesy „ars poeticájáról” vallanak azok a szavak, amelyeket

⁵ Kosztolányi Dezső: Négyesy László, *Új Idők*, 1933. jan. 22., 113–114.

⁶ Kosztolányi Dezső: *Apostol*. Novella, *A Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1934. máj. 20., 5.

⁷ Bréver Lajos: Négyesy László (1861–1933). Bölcsészettudományi értekezés, Budapest: Hoffmann és Társa Könyvnyomdája, 1937, 14.

⁸ Hankiss János: Négyesy László, az egyetemi tanár, in *Emlékkönyv Négyesy László hetvenedik születésnapja alkalmából*, szerk. Pintér Jenő, Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1931, 94.

tanszékfoglaló előadásának⁹ bevezetőjében elmondott: „Szeretettel és becsüléssel üdvözlöm a magam részéről Önöket, azzal a szeretettel és becsüléssel, amellyel a haza ifjúságának, a jövő nemzedéknek mindannyian tartozunk. Óhajtom, hogy a szeretet kapcsa erősödjék meg köztünk, kérem Önöket, legyenek velem szemben mindenkor bizalommal, s akkor remélem, hogyha bizalommal és szeretettel érintkezünk egymással, munkánk áldásos lesz.”¹⁰ Az irodalomról alkotott fölfogásának része volt a nemzeti jelleg hangsúlyozása: „nemzetalkotó és nemzetfenntartó” erőként határozta meg a magyar irodalom mibenlétét. Konzervativizmusát mutatja Ady Endre költészete elleni föllépése is. A költő, író, műfordító Mohácsi Jenő¹¹ olyan esetről is beszámol, ami a „Stílusgyakorlatok” órán történt: „Meg kellene egyszer írni a Négyesy-féle stílusgyakorlatok történetét. Stílusgyakorlatok örve alatt a legérdekesebb irodalmi élet folyt, a vezető tanárnak nem mindig gyönyörűségére. Megszólaltak ott fordításban, néha igen kitünően, az átkos modern idegen költők. Ez még hagyján. De szinte botrányba fulladt az a szereplésem, amikor fölolvastam Ady Endrének *A vár fehér asszonya* című versét. Négyesy Lászlót, a finom magyar urat, ez a vers egészen kihozta sodrából. Ez azonban már valamivel később, valamikor 1906 táján történt.”¹²

Érdeemes e ponton azonban az 1920-as és az 1930-as évek fordulójára is előretekinteni. Négyesy 1927-ben adja ki *Irodalmi valutarontás. Reális és túlcsapongó Ady-kultusz* című kötetét, mely Hegedüs Lóránttal, az első Teleki-kormány és a Bethlen-kormány pénzügyminiszterével folytatott levélváltását tartalmazza. Hegedüs a budapesti tudományegyetem jogi karán tartott egy előadást a világháború pénzügyi hatásáról, melyet a *Pesti Hírlap* 1926. október 10-én leközzölt. Előadásában Adyra hivatkozott,¹³ amire Négyesy levélben reagált. Később Hegedüs többször idézte a levelet, Négyesy pedig – a tisztázás végett – megjelentette azt a kis kötetét, amelyben a vita dokumentumai találhatóak. A levelekben szó esik Ady helyéről

⁹ Négyesy László előadásának témája a magyar epika története volt.

¹⁰ Az előadás szövegét idézi: Bréver, 1937, i. m., 14. Forrása: Négyesy László: A magyar epika története. – egyetemi ny. r. tanár előadásai után jegyezte és kiadta Barsy István bölcsészettanhallgató. Budapest, 1911–12. I. félév. H. n. [Budapest], ny. n. [Preszler Mihály], é. n. [1911].

¹¹ Mohácsi a Kisfaludy-Társaság tagja volt (1935), a magyar PEN Club titkára, majd alelnöke, valamint a Juda Halévy Társaság titkára. A budapesti egyetemen kívül tanult a Sorbonne-on is, valamint jogtudományi oklevelet szerzett. 1908-tól a *Pester Lloyd* munkatársaként dolgozott, de több lapban is jelentek meg német és magyar nyelvű írásai. Operák és dalművek szövegét is írta, valamint fordított sokat. *Hamu* című darabját 1908-ban mutatta be a Thália Társaság. 1944. július 8-án deportálták, s hivatalos életrajza szerint még aznap meg is halt a lezárt vagonban. Lásd még: Új Magyar Életrajzi Lexikon, IV. köt., főszerk. Markó László, Budapest: Magyar Könyvklub, 2002, 794–795.

¹² Mohácsi Jenő: Utazásom Adyhoz, *Nyugat*, 1937. ápr., 283.

¹³ „A pénzen kívül még egy érték van: a vér, az emberek szaporodása, fogyása, születés, halál, kivándorlás. Ha előadásaimról jegyzetet készítenek, mottóul írják oda Petőfi után legnagyobb magyar költőnknek sorait, Ady Endréét, aki mélyen belenyult a magyar faj törvényszerűségének vizsgálatába: »Meghal minden és elmúlik minden, / A dics, a rang, a dal, a bér, / De él az arany és a vér. / Nemzetek halnak és újra kikelnek / Szent a bátor ki mint magam / Vallja mindig: vér és arany.«” – [Szerző nélkül]: Hegedüs Loránt a katedrán. A Marslakó négy alapvető tétele a világháború pénzügyi hatásáról, *Pesti Hírlap*, 1926. okt. 10., 4. Jóval később – 1940-ben – könyvet is ír Hegedüs Ady Endre és Tisza István viszonyáról: Hegedüs Loránt: Ady és Tisza, Budapest: Nyugat, 1940.

az irodalomban, ideológiai és esztétikai kérdésekről, valamint hazai klasszikusaink külföldi fogadtatásáról. Négyesy többek között a következőket jegyzi meg Ady költészetének fölértékelésével kapcsolatban: „Hát nem tudtok ti máshonnan szedni babért Adynak, csak más költők homlokáról? És nem riadtok vissza a legnyilvánvalóbb történetmásítástól sem? Mit nyertek vele? Ady egykori szövetségeseinek a tetszését? [...] Ha Ady-kultuszt akartok csinálni: csináljatok reális Ady-kultuszt. Mutassátok ki Adynak igazi esztétikai értékeit; ezzel hasznos és szükséges dolgot végeztek, Adynak is jobb szolgálatot tesztek, mint alaptalan nagymondásokkal és hihetetlen tódításokkal. Azt a derék magyar ifjúságot pedig ne tévesszétek meg, hanem tiszteljétek!”¹⁴

Négyesynek Hegedüs Lóránttal való nézeteltérése azonban később sem jut nyugvópontra. A *Nyugat* 1931. márciusi számában ezúttal Móricz Zsigmond vádolja meg Négyesyt és az egyetemi tanárokat azzal, hogy az ifjúságot „sötétségben és fel nem világosítottágban” tartják, és nem kívánják velük megismertetni a tudomány modern eredményeit. A szöveg előzménye Négyesynek egy konzervatív szellemiségű napilapban, a *Budapesti Hírlapban* – melyet Csajthay Ferenc főszerkesztett, és Herczeg Ferenc volt a főmunkatárs – közölt vezércikke volt, *Nemzeti jelleg és irodalom* címmel. Írásában Négyesy megtámadta Hegedüs Lórántnak – aki többek között a *Nyugat* egyik mecénása is volt – a Cobden-szövetségben tartott előadását, az „Ady-kérdésről, meg a nemzeti jellegnek az irodalomban fölösleges voltáról”.¹⁵ Négyesy elítéli, erkölcsileg károsnak tartván, az Ady szerelmi lírájáról mondottakat, valamint az érzékiség dicsőítését az irodalomban.¹⁶ Állítja, hogy az etikai relativizmus kora leáldozott, így követői kérdésesen tekinthetik magukat modernnek. Az erkölcsi és esztétikai problémákon túl azonban (irodalom)politikai témát is fölvet: a nemzeti és nemzetközi irodalom kérdéskörét. „Mind a kettőre szükség van: a nemzeti sajátosságra is, a közös haladásban részvételre is, magában amaz megposhad, mint az álló víz, az idegen kultúrába való teljes beleolvadás pedig megszünteti a nemzeti léte” – írja, majd Széchenyit és Eötvös Józsefet idézi.¹⁷ És ahogyan Móricz minderre reagál: „Ez a támadás felujítja bennem a húsz év előtti cikkek emlékét, mikor Négyesy László, már akkor is mint rugalmasságát veszített, nem éppen ifjú ember, egy egész írógenerációt ostromozott, mint szerény katonája egy irtóhadjáratnak,

¹⁴ Négyesy László: Irodalmi valutarontás. Reális és túlcсаpongó Ady-kultusz. Levélváltás Hegedüs Lóránttal, Budapest: Négyesy László közzététele / Franklin Társulat Nyomdája, 1927, 12, 14.

¹⁵ Négyesy László: Nemzeti jelleg és irodalom, *Budapesti Hírlap*, 1931. febr. 22., 1–2.

¹⁶ „A szerelemnek tisztán érzéki felfogása vagy a primitívség, vagy a raffinált romlottság jele. A Hegedüstől hirdetett tan szabadlevelet ad az érzékiségnek az irodalomban, pedig az irodalom átlaga máris mélyre süllyedt. Egész szájalom látni szegény írónőink vergődését, hogyan tegyenek regényeik hőségvé züllött nőket, akik sokszor igazán nem érdekesek. [...] Ha Hegedüs tanítása elterjed, tovább fertőződik regényirodalmunk és líránk, és maholnap nem tudunk a fejlődő lányok kezébe könyvet adni, roppant kárára érzelmi szükségletüknek és művelődésüknek.” – Négyesy, 1931, i. m., 1.

¹⁷ Négyesy, 1931, i. m., 1.

Érvelése során külföldi szerzőket és művészeket is említ, valamint a zene területéről is hoz példákat: „Primitív-e Wagner Richárd azért, mert költészetének tárgyaiban és zenéjében ősnémet? És Bach Sebastyén, minden időknék egyik legnagyobb zenei lángelméje [...] az akkor uralkodó olasz iránytól el mert térni [...] A magyar népzene motívumait az újkori zene egyik hőse, Liszt Ferenc nagyra értékelte. Mai zeneszerzőink, Kodály és Bartók nem rugják ki lábuk alól azt az alapot, hanem még rendszeresebben értékesítik. Ezzel nem csorbul se modernségük, se eredetiségük.” – Négyesy, 1931, i. m., 2.

amit az akkori Akadémia és Kisfaludy-Társaság indított. [...] A megcsonkított Magyarország ténye csak arra való nekik, hogy még jobban megnyírják az önképzőkörök gondolatszabadságát; hogy a cserkészekkel hazafias műdalokat énekeltesenek; hogy egy vértelen irredentizmust teremtesenek; hogy a népkönyvtárak katalógusát cenzurázzák, hogy a naptárak és a hivatalos kiadmányok szellemét kézben tartásuk, és olyan Corviniákat termeljenek, amit a Hivatalos kíván.”¹⁸ Móricz szövegére válaszolt maga Négyesy is, utalván arra, hogy korábban éppen mint az Akadémia Vojnits-bizottságának előadója, indítványozta, hogy a *Sári bíró* kapjon jutalmat. Ezenkívül említi, hogy Móricz „voltaképp nem is »nyugat«-os író, mert sokkal falusiasabb temperamentum, kultúrája sem jellemzetesen nyugati”, valamint – az európai hatalmaknál az Osztrák–Magyar Monarchia földarabolásáért lobbizó – Edvard Beneš cseh külügyminiszter politikájához hasonlítja az *Nyugat*-ban megjelent cikk érvelését.¹⁹ Utóbbi párhuzamra talán az adott okot, hogy Móricz éppen „Szlovenszkó” (Szlovákia) példáját hozta föl, mint ahol a fiatalok – akik Trianon után már „idegen” iskolákban tanultak – „európaibb magyarságot” képviselnek, mint a Négyesyék egyetemén szocializálódott öregek. Milotay István jobboldali publicista szintén reagált Móricz cikkére a *Magyarság* című, általa vezetett napilap hasábjain, nyílt levél formájában;²⁰ Pekár Gyula pedig a Petőfi Társaság LV. nagygyűlésén tartott elnöki megnyitójában ítélte őt el véleményéért.²¹ A vita összetettebb problémákat tükröz, és többen részt vettek benne, köztük József Attila is.²²

Életrajzunk szempontjából azonban a legfontosabb talán annak a nyilatkozatnak az idézése, amely a *Budapesti Hírlap* 1931. március 22-i számában, *Négyesy Lászlóról a tanítványai* címmel jelent meg. Ebből ugyanis kiderül, hogy a szemináriumok hallgatói évtizedekkel később sem feledkeztek meg mesterükről, valamint Négyesy irodalomfelfogását sokan közülük inkább támogatták, mintsem

¹⁸ Móricz Zsigmond: Az irodalom és a „faji jelleg”, *Nyugat*, 1931. márc. 1., 285.

¹⁹ „Ismerjük ezt a hangot. Nyugatos hang, prágai. Benes [!] úr szokott így beszélni. De hogy kerül ilyen cikk egy magyar folyóirat élére? [...] Beállt a *Nyugat* a Benes úr félhivatalosának? [...] Hiszen ez a mi bajunk, ez a lomha szabadelvűség. Próbálná meg Móricz Zsigmond cseh földön a cseh közszellemnek ilyen fricskákat adni: majd meglátná, milyen az ottani emberségesebb világ! [...] Ő csak bohém akart lenni, aki nem ismer felelősségérzést. Ez az egyetlen mentsége.” – Négyesy László: Szellemi életünk torzképe. Válasz Móricz Zsigmondnak, *Budapesti Hírlap*, 1931. márc. 8., [9–]10.

²⁰ „Kedves Barátom, ezt talán még Benes [!] se merte így kimondani, ilyen európai fölénnyel, mint Te, pedig őbenne éppen elegendő szorult abból a kulturából, amely Neked annyira imponál. [...] Te imádod ezt a magasabb európai cseh kulturvilágot s megfeledekezel róla, hogy mikor politikai baklövésidet számon akarják kérni Tőled, mindig az író, a művész köpönyege alá menekülsz. [...] Én el is hiszem, hogy nem vagy politikus, cikked a legmeggyőzőbb bizonyíték emellett. [...] Te, kedves Barátom, Beneséket és az európaiasságot választod. De ha ez így van, miért nem mégy oda, miért nem válsz végleg és egészen európaivá? Miért szenvedsz itt, köztünk, ha onnan egy szebb és szabadabb élet int feléd?” – Milotay István: Az emberség és az okosság. Levél Móricz Zsigmondhoz, *Magyarság*, 1931. márc. 15., [1–]2.

²¹ „A minap már akadt egy magyar író, aki *ugyszólván beállt az egyik utódállam magyarellenes propagandistájának*. [...] Persze, ilyet csak olyan ember írhat, aki tizenkét évvel ezelőtt már alaposan letette a vizsgát nemzethűségéből, akik 1919-ben dunántuli köruton járt Kun Béla népbiztosával.” – [Szerző nélkül]: Pekár Gyula ünnepi beszéde, *Pesti Hírlap*, 1931. márc. 17., 3[–]4.

²² József Attila: Ahogyan azt a nagy Móricz elképzeli, *A Toll*, 1931. márc. 31., 76–80. A vitáról bővebben lásd még: Tasi József: Az irodalom és a „faji jelleg”. Vita egy *Nyugat*-cikk körül, *Új Forrás*, 1998/8, 66–77.

elítélték volna. Sajnos, a több száz aláíró neve nem szerepel a lapban – mindössze az akció kezdeményezőinek aláírása²³ –, a szerkesztői bevezetőből azonban arra következtetünk, hogy rengetegen kiálltak Négyesy mellett: „Négyesy László sokszáz volt és jelenlegi tanítványa szólal meg az alább következő, a »Budapesti Hírlap«-hoz intézett levélben. Az aláírók nevének tömegét nem tudjuk közölni, csak a lelkes és szép megnyilatkozás alatt azt a néhány nevet hagytuk meg, amelyeknek viselői az akció megindítói voltak.”²⁴ A nyilatkozatban pedig a következők olvashatók: „Móricz Zsigmond, úgy látszik, megvan győződve a maga igazáról. Szeretnők öt néhány dologról felvilágosítani és üres vádjaira felelni. Tesszük ezt azon a jogon, hogy egyedül mi: a tanítványok vagyunk illetékesek ítéletet mondani Négyesy László tanári működéséről. Sokkal inkább, mint Móricz Zsigmond, aki kényelmes karosszékből, csöndes pipaszóval ítélkezik elevenekről és holtakról. Alulirottak, akik éveken át hallgatói voltunk Négyesy Lászlónak, hitet tehetünk a mellett, hogy ő az Egyetem katedrájáról nemcsak a tudomány régi igazságait, hanem új eredményeit is mindig igaz megértéssel és méltánylással hirdeti. Teszi pedig ezt 38 év óta s eddig egyedül Móricz Zsigmondnak jutott eszébe vaskalapossággal vádolni mindezért, noha ő maga sohasem volt Négyesy László tanítványa. [...] Négyesy László az a tanár, aki ma az Egyetemen a legközvetlenebb és a legmelegebb összeköttetésben van hallgatóival. Régi és mostani tanítványai közül nem mehet hozzá senki sem, aki ne kapna tőle szeretettel és tudománnyal telt tanácsot, nincs senki, akit ne támogatott volna, ha kéréssel fordult hozzá. [...] Kötelességünk, hogy szeretetünkről, ragaszkodásunkról és tiszteletünkről itt is biztosítsuk azt a tanárt, akit Móricz Zsigmond igaztalanul és méltatlanul megbántott s aki megérdemli, hogy minden lépését és minden megnyilatkozását igaz tisztelet kísérje.”²⁵ Az aláírók állítják, hogy Móricz sohasem volt Négyesy tanítványa. Föltehetően tágabb értelemben szerepel e helyütt a „tanítvány” kifejezés, hiszen Négyesy szemináriumain Móricz is részt vett: fontos ismeretségeket kötött, többek között Kosztolányival is itt találkozott.

Mivel a *Budapesti Hírlapban* megjelent nyilatkozatot aláírók nevét nem ismerjük, így néhány kortárs visszaemlékezésből tudjuk csak, kik látogatták Négyesy óráit. A több féléven keresztül meghirdetett kurzus résztvevői között említhetjük – Kosztolányin kívül – többek között Adorján Andort, Antal Sándort, Babits Mihályt, Bánóczi Lászlót, Benedek Marcellt, Bresztovszky Ernőt, Bréver Lajost, Bródy Mihályt, Czóbel Ernőt, Csáth Gézá, Endródi Bélát, Fejér Lipótot, Gábor Andort, Galamb Sándort, Gedő Simont, Gyökössy Endrét, György Oszkárt, Hoffmann Edithet, Hóman Bálintot, Juhász Gyulát, Kulcsár Gyulát, Kuncz Aladárt, Laczkó Gézá, Lányi Viktort, Lehel Istvánt, Madai Gyulát, Mohácsi Jenőt, Móricz Zsigmondot, Oláh Gábort, Pogány Józsefet, Reichard Piroskát, Rédey Máriát, Rédey Tivadart, Ritoók Emmát, Sas Andort, Szepessy Lászlót, Tóth Árpádot, Vágó Bélát és

²³ A lapban közölt sorrendben: Macskássy Valéria, Kiss Gizella, Tóth Lajos, Szilvássy Károly, Bodrossy Nóra, Szőke Sándorné, Mészáros Elemér.

²⁴ [Szerző nélkül]: Négyesy Lászlóról a tanítványai, *Budapesti Hírlap*, 1931. márc. 22., 17.

²⁵ [Szerző nélkül], 1931, i. m., 17.

Zalai Bélát.²⁶ 1904 őszén például már majdnem 400 beiratkozott hallgatója volt a szemináriumoknak. A résztvevők között nemcsak bölcsészek akadtak, hanem mérnökök, jogászok, orvostanhallgatók is, valamint már egyetemi tanulmányaikat befejezett fiatalok.²⁷ Bengi László irodalom és matematika 20. század eleji magyar kapcsolatrendszerét elemző előadásanyagában szintén kiemeli a Négyesy-szemináriumokat. Olyan fórumként említi, ahol nem pusztán a különböző társadalmi csoportokból jövő, ám elsősorban humán értelmiségi pályára készülők találkoztak, hanem természettudósok is bekapcsolódtak a diskurzusba. „Különösen a rövidebb ideig Kolozsvárott, majd Budapesten tanító, leginkább talán a Fourier-analízis terén elért eredményeiről ismert Fejér Lipót látszik nemcsak az irodalom, de az írók felé is elkötelezett érdeklődéssel fordulni. Pesti egyetemi éve alatt látogatta Négyesy stílusgyakorlatait, később pedig – levelezésük alapján tudható – baráti kapcsolat fűzte Adyhoz is” – olvasható az előadás írott változatában.²⁸ Juhász Gyula néhány résztvevő *szerepléséről* is szót ejt abban az írásában, amelyet Négyesy akadémikussá választása alkalmából jelentetett meg, 1918-ban: „Gábor Andor is műfordításokkal kezdte írói pályáját a Négyesy órákon [...] Egy padban ült *Bródy* Mihállyal, akinek akkor szép versei jöttek a Budapesti Naplóban. *Mohácsi* Jenő volt az első bátor, aki lerántotta a lányok bálványát, *Farkas* Imrét és fölmagasztalta a holnap hegedősét, az éppen akkor föltűnt *Ady* Endrét. *Oláh* Gábor hosszú epikus művekkel szerepelt a programon, *Adorján* Andor novellával kezdte, *Bresztovszky* Ernő versekkel”.²⁹ A Négyesy-szemináriumokat látogató diákok klikkesedni kezdenek: itt alakul meg például a Bokréta-kör; Sas Andor, Czóbel Ernő és Pogány József szociológiai csoportot alkotnak; Babits Mihály, Juhász Gyula, Zalai Béla és Kosztolányi Dezső pedig szintén külön baráti kört képviselnek.

Kosztolányi Dezső első szereplését követően találta meg azokat a társakat, akikkel sikerült közelebbi barátságot is kötnie. Kosztolányi Dezsőné az alábbi történetet írja le a bemutatkozással kapcsolatban: „Az 1903–1904-es egyetemi félévben Négyesy első szemináriumi óráján egy – már több szemeszteres – egyetemi hallgató *Kiss* József költészetéről tart nemzeti szempontból bíráló beszámolót. Egy – vidéki, csak néhány napja felkerült – »golya« felugrik és pattogó hangon, raccsolva ezt mondja: »Érzésem szerint a költőn ne legyen nemzeti ruha, semmiféle ruha se

²⁶ A több százból mindössze néhány nevet szerepeltető névsor egyik fő – bár nem feltétlen megbízható – forrása: Tolnai Gábor: Arisztokratizmus és szecesszió, *Nyugat*, 1937/máj., 332–338. [333.] ES: Juhász Gyula: Négyesy órák, in – –: *Örökség. Válogatott prózai írások I.*, Budapest: Szépirodalmi, 1958, 91. Hírlapi közlése: Juhász Gyula: Négyesy [!] órák, *Szeged és Vidéke*, 1918. máj. 4., 3. [A továbbiakban: Juhász, 1918, i. m.] Ezenkívül még alfejezetünk későbbiekben hivatkozott visszaemlékezéseit is alapul vettük a rövidebb névsor összeállításánál.

²⁷ „A Négyesy-szemináriumnak már majdnem négyszáz beiratkozott tagja van, s a péntek (később csütörtök) esti összejöveteleket már nemcsak bölcsészhallgatók, hanem mérnökök, jogászok, orvosok és nem egyetemisták is látogatják.” – Róna Judit: Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1883–1908, Budapest: Balassi Kiadó, 2011, 228.

²⁸ Bengi László: A modernségkutatás margójára – természettudósok és írók közt. Előadás; elhangzott: a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság (AILC – ICLA) Magyar Tagozatának, „Komparatiztika a 21. században – kihívások és perspektívák” címmel rendezett konferenciáján, 2013. december 3-án. A még kéziratban lévő előadásanyag vonatkozó részletét Bengi László bocsátotta rendelkezésemre, melyért ezúton is köszönetet mondok.

²⁹ Juhász, 1918, i. m., 3.

legyen a költőn...« A magas, vállas fiatalember arcéle, élesen kirajzolódik a tanterem őszi homályában. Óra után többen odamennek hozzá, bemutatkoznak neki. Ő is megmondja a nevét: *Kosztolányi Dezső*. Nem pajtáskodó. Zárkózott. Kiválasztja a magáhozvaló embereket. *Babics* Mihállyal (akkor még így írta a nevét), *Juhász* Gyulával és [a] mindhármuk által bámult, nagyszabásúnak ígérkező, keserű bölcselővel, *Zalai* Bélával barátkozik.”³⁰ Kosztolányi Dezsőné teátrálisabb hangvételű beszámolójának hitelét igazolni nem tudjuk – más kortárs emlékezést pedig nem ismerünk, amely konkrétan az első szereplés részleteit megörökítette volna –, így csak feltételezhető, hogy valóban ezen a módon történt a bemutatkozás. Amikor Kosztolányi megkezdte tanulmányait, Babits már harmadéves, Juhász Gyula pedig másodéves egyetemi hallgató volt. Kosztolányi azonban méltó szellemi partnerévé válik a két idősebb diáktársnak, hiszen „rengeteget olvas, és nyelvismeret tekintetében előbbre van barátainál. Ekkor már tud németül, s elboldogul az angol, francia és az olasz nyelvben.”³¹

Kosztolányi Dezsőnek talán egyik legjelentősebb irodalmi kapcsolata a Babits Mihállyal való barátság. Egyetemista korukban még igen szoros a viszonyuk, ami gyakori levélváltásaikból is egyértelműen kiderül. A későbbi évtizedek során többször is eltávolodnak majd egymástól, életrajzunknak ebben az alfejezetében azonban még csak megismerkedésük és első eszmecsereik bemutatására szorítkozunk. „Benedek Marcell emlékezete szerint ő és Kosztolányi elsőéves filozopterek, amikor egymás mellé kerülnek Négyesy László stílusgyakorlatain, s mindig izgalommal várják az akkor harmadéves Babitsot, akit félig-meddig már vezérükként tisztelnek.”³² Kosztolányi Dezső többek között a Négyesy Lászlóról írt nekrológban eleveníti föl első találkozását nagy kortársával, Babitscsal. Mint az elbeszéléséből kiderül, a „szekszárdi fiatalember” verseit Kosztolányinak kellett megbírálnia. Nézeteinek kifejtése azonban vihart kavart, és összetűzésbe keveredik Vágó Bélával, a majdani magyar Tanácsköztársaság egyik vezetőjével. „Egy ilyen gyakorlaton egy égőszemű, barnaarcú, szekszárdi fiatalember olvassa fel verseit – köztük a Spinosáról [!] szóló szonettjét is – s fűszeres, új rímeit, ideges anapestusait éppoly egyénien énekli, mint manapság: Babits Mihály. Ezeket a verseket a másik héten én bírálok. Akkor parázs vita támad. Fönn a »hegypárt«-on egy lobogóhajú, fekete ifjú egyszerre föl pattan s rendkívül indulatosan kijelenti, hogy a költészet célja csupán a haladás, a társadalmi jólét előmozdítása s a közéleti bűnök, visszaélések ostromozása lehet, mire én odavetem, hogy a múzsa mégse szobalány, seprője sincs neki. A terem megzajdul. Tapsolnak és fütyülnek. Ez az indulatos ifjú Vágó Béla, a későbbi népbiztos, akit a kommunizmus idején pillantok meg az utcán, bőrövében kézigránátokkal” – részletezi az epizódot Kosztolányi.³³ Ugyanezt a történetet korábban is leírta már: a *Nyugat* 1916. június 1-ji számában, Babits *Recitativ* című verseskötetének megjelenése

³⁰ Kosztolányi Dezsőné, 1938, i. m., 115.

³¹ Kiss Ferenc: A beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és Kosztolányi barátsága, Budapest: MTA Irodalomtörténeti Intézete, 1962, 15. [Irodalomtörténeti Füzetek 37.]

³² Róna, 2011, i. m., 202.

³³ Kosztolányi Dezső: Négyesy László, *Új Idők*, 1933. jan. 22., 114.

apropóján.³⁴ Vágó Béla azonban nemcsak a Tanácsköztársaság idején vállalt aktív politikai szerepet, hanem már egyetemista korában is részt vett tüntetéseken. Kosztolányi Dezső édesapjának egyik levele ezzel kapcsolatos utalásokat is tartalmaz. „Igen örülünk, hogy minden tüntetéstől távol állottatok. Elvárjuk, hogy ez okos magatok tartása ezentúl sem fog megváltozni. Ha rajtam állana, én minden politizálást és tüntetést az egyetemen a legszigorúbb büntetés terhével eltiltanék, mert az egyetem nem parlament, hanem iskola. Szinte érthetetlen dolog, hogy most is néhány strébervezető miatt szünetel a tanítás s nem lehetetlen, hogy valamennyien elvesztitek az egész félélet Melha Armand és Vágó Béla jóvoltából” – írja id. Kosztolányi Árpád 1905. november 15-én.³⁵ Érdeemes még kitérnünk arra, hogy a Tanácsköztársaságnak egy másik vezető személyisége is járt Négyesy stílusgyakorlataira, így ismerte Kosztolányi Dezsőt is. A főntebbi névsorban szerepel Pogány József neve, aki már diákévei alatt – föltehetően 1906-ban – belépett az 1890 decemberében megalakult Magyarországi Szociáldemokrata Pártba. Magyar és német szakon szerzett tanári oklevelet, majd fordításokból, illetve újságírásból élt. 1912-től a *Népszava* belső munkatársa lett, valamint bel- és külpolitikai tanulmányokat publikált több folyóiratban.³⁶ Harcolt az első világháborúban, majd 1918 novemberétől a Katonatanács kormánybiztosa lett, illetve 1919 januárjától a Katonatanács Végrehajtó Bizottságának elnöke. A Tanácsköztársaság idején először hadügyi, majd külügyi népbiztos, később a Vörös Hadsereg II., azt követően pedig V. hadtestének parancsnoka. A proletárdiktatúra bukása után Bécsbe emigrált. Politikai pályáját nem utolsó sorban azért fontos hangsúlyoznunk, mert Kosztolányi későbbi megítélésére is hatással lesz az a tény, hogy a Tanácsköztársaság idején közös fényképfelvétel készült róluk.³⁷

Kosztolányinak Babits verseiről szóló, főntebb említett bírálata fönntmaradt

³⁴ Kosztolányi Dezső: Babits Mihály, *Nyugat*, 1916. jún. 1., 644–645.

³⁵ Id. Kosztolányi Árpád levele Kosztolányi Dezsőnek, [Szabadka, 1905. nov. 15.], in *Levelezés I.*, 428.

A vonatkozó jegyzet a történelmi háttérről is tájékoztat: „Melha Armand orvostanhallgató, Vágó Béla bölcsészhallgató volt. 1905. szeptember és november között nacionalista és szocialista tüntetések is voltak a fővárosban, melyeken egyetemi hallgatói csoportok is részt vettek. Az első tüntetések békések voltak, később a demonstrálók rendszeresen összecsaptak egymással. A verekedések miatt egy időre az egyetemet bezárták, az előadások is szüneteltek. A lapokban »hazafias polgárság«-nak és »nemzeti mozgalom«-nak nevezett tüntetők az alkotmány védelmében vonultak az utcára, a szocialisták általános választójogot követeltek. [...] A nemzeti érdekekért tüntetők az új parlamenti többség [...] bécsi udvarral szembeni követeléseit képviselték, az általános titkos szavazati jogról szóló javaslatot az ellenzékbe szorult Szabadelvű Párt sürgette a parlamentben. A hazafias egyetemisták az Egyetemi Körhöz és a Menza Akadémiához kötődtek, vezéregyéniségük Melha Armand volt, a szocialista hallgatók fönntszónoka pedig Vágó Béla. A két csoport egymással is összetűzésbe keveredett. Ezután mindkettőjüket kizárták az egyetemről, a tanácsülési jegyzőkönyvek szerint véglegesen. De Melhát az 1906–1907-es tanévben visszavették, befejezte az egyetemet és orvos lett [...] a politikában később is részt vett [...]. Vágó Béla nem folytatta az egyetemet, a *Népszava* munkatársa lett és a szociáldemokrata párt politikusa, szakszervezeti vezető. Megalakulásakor belépett a kommunista pártba, a tanácsköztársaság idején népbiztos, majd a Vörös Hadsereg I. hadtestének parancsnoka. Emigrált, Bécsben, majd Berlinben élt, 1933-tól pedig a Szovjetunióban, ahol 1939-ben letartóztatták és kivégezték.” – *Levelezés I.*, 430.

³⁶ Elsősorban az *Auróra*, a *Huszadik Század*, a *Renaissance*, a *Szabad Gondolat* és a *Szocializmus* hasábjain jelentek meg írásai.

³⁷ Bővebben lásd az életrajz negyedik fejezetének „*Pardon, Kosztolányi!*” című alfejezetét.

kéziratban is, az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében.³⁸ Kosztolányi Babitsnak *A tudomány szava*,³⁹ *A lírikus epilógja*, *Napszálltakor*, valamint – amint arra a fentebbi idézet is utal – *A Spinoza szobor előtt* című verseit értékeli, „kiváló kvalitásokkal rendelkező” műveknek nevezve azokat.⁴⁰ „A Négyesy-szemináriumban Babits *A Spinoza-szobor előtt* című versén kívül valószínűleg Baudelaire-fordítást is bemutat: a *Reggeli szürkületet*, amely a *Párizsi képek* ciklus utolsó verse.”⁴¹ A műfordításokról azonban nincs túl jó véleménnyel az a Kosztolányi, aki már a szabadkai gimnázium önképzőkörében is éles bírálatot fogalmazott meg magyarra átültetett versekről, valamint addigra már saját elképzeléssel is rendelkezett a műfordítás mibenlétéről. Kéziratban maradt bírálatában így szól Babits munkáiról: „Kell e ezek után beszélnem műfordításairól? Ama nyelvi jelességek, melyek Babics úr eredeti verseit kitüntetik, műfordításaiban egyáltalában hiányzanak. Szintelenek és középszerűek mind. Byron »*All is vanity*«-jét több helyen félre értette s az eredeti bámulatos formatökélye mögött messzire elmarad. Byron pedig nem csak nagy lírikus, de (talán épen ezért) a világ legtökéletesebb formájában író költője. [...] Poe Edgar *The conquistador worm*-jának szépsége majdnem teljesen elveszik ez összeütött, és rosszul csengő iambusokban. [...] A Sully Prudhomme darabok fordításában nincs könnyedség és légység; talán legjobb Musset *A Pepa* c. költeményének fordítása, hol az utolsó sor (Peut être à moi, peut être à rien) teljesen összhangban áll a szakkal s kitűnően emeli ki az eredeti szomorú élcelődését.”⁴² Babits később a következőképpen emlékezik vissza az egyetemi évekre és a stílusgyakorlat órákra: „Ez 1903-ban lehetett, amikor fakó téli délutánokon összejöttünk Négyesy professzor »egyetemi önképzőkörében«, ahol jó néhányan voltunk együtt, kik bújtuk a vastag könyveket, és verseket írtunk. [...] Mikor én előmerészkedtem az első verseimmel és fölolvastam a stílusgyakorlatokon, fölolvásásaimat harsogó kacaj kísérte, mert énekelve mondtam a sorokat, és a vers egészen szokatlan és merőben új volt. Négyesy professzor lesújtó kritikát mondott, és az egész egyetemen csak Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső voltak azok, akik védelmükbe mertek venni, bizonygatni próbálták a vers kitűnőségét, sőt – emlékszem jól – az óra után Juhász Négyesy után szaladt, bement vele szobájába és ott is próbálta ellenkező véleményre bírni a nagy tudású professzort. Hosszú idő után jött ki csak a szobából Juhász Gyula, ahol végre Négyesy így búcsúzott el tőle: »Ha Ön és Kosztolányi azt mondják, hogy jó az a Babits-vers, akkor minden bizonnyal lehet valami benne – én nem tudom.«”⁴³

³⁸ Kosztolányi Dezső: Babits Mihályról. Töredék. Bírálat a Négyesy-szeminárium időszakából, Babits-hagyaték, OSzK Kézirattára, Analekta, Fond. III/2106. [A továbbiakban: Kosztolányi–Babits, OSzK.] Közli még: Levelezés I., 141–142.

³⁹ „*A tudományhoz írt darabjában* a szűk forma fűzője valósággal repedezik a gondolat s a hév buja teljétől. Szereti, imádja, bálványozza a tudományt s dadogva szól az érzelem fuldokló végtelenségében. Oly igaz és egyszerű: ezért becsülöm e költeményt mindenek felett.” – Kosztolányi–Babits, OSzK.

⁴⁰ A bírálatra és annak tartalmára kitér Róna Judit is, Babits Mihály életrajzi állomásait összegző kronológiájában. Lásd: Róna, 2011, i. m., 175, 200.

⁴¹ Róna, 2011, i. m., 202.

⁴² Kosztolányi–Babits, OSzK.

⁴³ Vér György: Juhász Gyula bűne az én fellépésem – mondja Babits Mihály, *Szeged*, 1923. máj. 18. Idézi még: Róna, 2011, i. m., 202.

Kosztolányi Dezső másik szoros barátjának, az akkor magyar–latin szakos egyetemista Juhász Gyulának – aki eredetileg papnak készült, piarista novícius volt Vácott – bemutatkozásáról 1914-ben a következőket írta: „Juhász Gyula az új irodalom tavaszi forrongásában, került felszínre, majdnem mint gyerekeemberrel találkoztam vele, az egyetem padjaiban, az erjedés, az indulás, a bálványdöntés korában. Egy ideges és groteszk emberke, aki néhányunkkal együtt a szélsőbaloldalon ágál a modern irodalom jogáért.”⁴⁴ Juhász is szeretettel emlékezik vissza a közös barátságra. Ahogyan későbbi, személyes hangvételi följegyzéseiben összefoglalja életének ezt a színes epizódját: „Meghatottan emlékezem arra a barátságra, amely Babitsal [!] és Kosztolányival összekötött. A költészet mindenben uralkodó szeretetében találkoztunk. Egymásnak olvastuk föl verseinket, szinte egymás jelenlétében írtunk, a leveleinkben egymást intettük, buzdítottuk, az élet és irodalom, a valóság és ábránd, hogy Kemény Zsigmond szavait használjam, szinte egymásba mosódott e korban, az élménynek is irodalmi színezete volt! A legfontosabbnak a verset tartottuk, mert a jó vers legtömörebb, legzártabb, legegényibb és legidőállóbb kifejezése az élet lényegének, de különösen esztétikai ösztönből és meggondolásból vallottuk ezt, mert a vers mégis csak legművészebb irodalmi forma, ősi és örök.”⁴⁵ Az első találkozásokról pedig a következőket jegyezte föl Juhász az utókor számára: „Kosztolányi Dezső egy őszi délutánon mutatkozott be nekem, a titkárnak és jelentette, hogy Baudelaire fordításokat akar fölolvasni. *Babits* Mihály szintén fordításokkal kezdte, de ő Baudelaire mellé Goethét is fölvette”.⁴⁶ Juhász egyébként Négyesy egyik kedvence, hat szemeszteren át a szeminárium titkára is volt.⁴⁷ Az ő versei jelentek meg leghamarabb a körből,⁴⁸ és ő segíti barátait a *Szeged és Vidékében* is publikálni. „Magam is két új rovatot vezettem a *Szeged és Vidékében*, amelynek hasábjain először jelent meg nyomtatásban, versek és prózák alatt Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Csáth Géza és a modern magyar irodalom más jeleseinek neve” – vallja maga Juhász, Balassa Ármin szegedi újságíróról, a *Szeged és Vidéke* című lap alapító–főszerkesztőjéről szóló szövegében.⁴⁹ Az egyetemi barátok sok időt töltöttek együtt, a szünidőben pedig rendszeresen leveleztek. Juhásznak tekintélye volt társai előtt, mint arra Oláh Gábor is rámutat. A „Négyesy-órákon ő volt a vezérszónok, a félelmetes bíráló, a sokat tudó, jól értesült ember. Debreceni horizontú, még akkor

⁴⁴ Kosztolányi Dezső: Juhász Gyula, *Világ*, 1914. márc. 7., 9.

⁴⁵ Juhász Gyula kiadatlan jegyzeteiből, közlésesi Kilényi Irma, *Nyugat*, 1937/máj., 324.

⁴⁶ Juhász, 1918, i. m., 3.

⁴⁷ Saját szerepéről így vall Juhász: „Van a budapesti magyar királyi tudományegyetem bölcsészeti fakultásán egy állandó irodalmi szeminárium, amelynek hivatalos neve: Magyar stílygyakorlatok. Vezető tanára Négyesy [!] László. Ennek az irodalmi szemináriumnak én nyolc szemeszteren át voltam buzgó és tevékeny hallgatója, vagy hat szemeszteren át pedig titkárja is. [...] én állítottam össze hétről-hétre a fölolvadások sorrendjét. Fölolvasni pedig lehetett ott mindent, verset és prózát, szonettet és Hamlet tanulmányt, naturalista novellát és teozófiai értekezést, Baudelaire fordítást és kritikát Farkas Imréről, esszét Péterfy Jenőről és bírálatot Hajnal Márton összehasonlító irodalomtörténeti tanulmányáról.” – Juhász, 1918, i. m., 3.

⁴⁸ Juhász Gyulának 1899. május 21-én jelentek meg első versei a *Szegedi Naplóban*.

⁴⁹ Juhász Gyula: Bramin, in – –: *Örökség. Válogatott prózai írások I.*, Budapest: Szépirodalmi, 1958, 351.

sík-lelkemmel idegenkedve bámultam ezt a hegy-völgyes intellektust; tömérdek név, könyvcím-adathalmazát sokaltam, hiszen mind a ketten húsz és néhány évesek voltunk. De mert valami kedves hűség volt benne: megszerettem. [...] Nagy tekintélye volt az egyetemi hallgatók közt: nem költőnek, hanem gazdag felszerelésű tudósnak láttuk. Nekem is imponált, mert a külföldi irodalmi szenzációkat ő hozta be hozzánk.”⁵⁰

Zalai Béla szintén Kosztolányiék egyetemi köréhez tartozott. Debrecenből került föl a budapesti tudományegyetemre. Matematika, fizika és filozófia szakos tanulmányokat végzett, és az ismeretelmélet egy új rendszerének kidolgozása foglalkoztatta. „A rendszerezést az ember első »kultúrtényének« tartja, akinek először »filozófusnak« kell lennie ebben az értelemben ahhoz, hogy egyáltalán ember lehessen, s a reális világegység megalkotása után primitív cselekedeteit végrehajthassa.”⁵¹ Zalai következtetése alapján a valóság a gondolattal jön létre, ebből következően pedig nem egyetlen valóság és nem egyetlen rendszer létezik. Szimbólumelmélete is ismert, valamint a nyelvet „mint az egyik alapszimbolizáció komplex őseredeti elméleti tevékenységét”⁵² határozta meg. Állította, hogy azáltal, hogy elgondoljuk, konstruáljuk és értelmezzük a körülöttünk lévő világot, egyúttal a magunk számára meg is teremtjük azt, valamint mi adunk ezáltal jelentést a dolgoknak és az összefüggéseknek.

Zalai 1900 és 1906 között Kolozsvár, Párizs és Budapest egyetemén tanult. Kolozsváron Böhm Károlynál hallgatta a filozófiát, akinek rendszere befolyásolhatta gondolkodásának irányát. Ledoktorált, majd egy budapesti polgári iskolában és a felső kereskedelmi iskolában oktatott. Barátai között volt – Babits, Juhász és Kosztolányin kívül – Lukács György, Hauser Arnold, Szilasi Vilmos, Tolnay Károly és Mannheim Károly is. Zalai korán meghalt: az első világháború idején tífuszban hunyt el, omszki hadifogolyként. Ahogyan Juhász Gyula fölidézi alakját: „Hozzáértők szerint ő volt a magyar filozófiai irodalom legnagyobb reménysége. Még most is hallom harsány, életörömtől áradó kacagását, amint párisi és egyéb éhezéseit és nyomorát említette. Igen finom irodalmi ízlése volt, Babits, Kosztolányi, Oláh Gábor sokat adtak a véleményére, ő volt az ideális olvasó, akihez a költő elsősorban szól. Sokszor nem is mondott semmit, de egy arcjátéka, vagy taglejtése többet elárult minden véleményénél.”⁵³

A Négyesy-szemináriumokat látogató Endrődi Béla szintén kapcsolatba került Kosztolányival, ám közel sem volt olyan szoros a barátság, mint Babitscal, Juhással, Zalaival. Azt, hogy Kosztolányi Dezső kedvelte, egy levele igazolja: „Endrődyt, a kedves fiút tisztelem. Versét, – ezt is mondjátok meg neki – amelyet egyébként ismerem, nagy tetszéssel olvastam a P[esti]. N[apló]ben [!].”⁵⁴ Maga

⁵⁰ Oláh Gábor – Juhász Gyuláról, *Irodalomtudományi Közlemények*, 1954/2, 222–223.

⁵¹ Veres Ildikó: Az a priori értelmezésének problémái Zalai Béla és Brandenstein Béla rendszer-konceptiójában, 2010, Repository of the Academy's Library, www.real.mtak.hu/3452/ Utolsó letöltés dátuma: 2014. jan. 13.

⁵² Veres, 2010, i. m.

⁵³ Juhász, 1937, i. m., 325.

⁵⁴ Kosztolányi Dezső levele [ifj.] Brenner Józsefnek és ifj. Kosztolányi Árpádnak, [Szabadka, 1906. márc. 14 és 17 között], in *Levelezés I.*, 474.

Endrődi pedig így emlékezik vissza kettejük viszonyára: „Kosztolányi velem szemben rém zavarban volt mindig [...]. Mikor felhozta hozzám [Juhász] Gyula, bevitettem édesapámhoz és bemutattam neki. Lázban égett, mikor kijött.”⁵⁵ Endrődi Sándor fiáról a következőket jegyezte föl Kellér Andor: „Délben az előzvegyült Jókai vagy az áhítattal hallgatott Mikszáth ebédelt náluk, este a Négyesy-, majd a Riedl-órák izgalmas anyagát vitatta meg végtelen utcai csatangolásokon diáktársaival, Babitscsal, Juhással és Kosztolányival. Két farkasszemet néző nemzedék ölelkezett össze békésen emlékezetében.”⁵⁶ Endrődi Béla még egyetemista volt, amikor megalapította a *Virágfakadás* című kétheti lapot, mely 1904 és 1905 között jelent meg. A szépirodalmi folyóiratnak felelős szerkesztője Endrődi volt, tulajdonosa pedig Barcza József, akinek nyomdájában állították elő a lapot. Egyik munkatársa Juhász Gyula volt. Kosztolányinak összesen öt verse látott napvilágot a *Virágfakadásban*, 1905 márciusa és szeptembere között.⁵⁷ Költeményeinek mindegyikét – kisebb-nagyobb módosításokkal, de – közölte később 1907-es, *Négy fal között* című verseskötetében. Juhász Gyula egyik leveléből kiderül, hogy főként ő segítette Kosztolányi költeményeinek megjelenését a lapban: „A Virágfakadás ügye? A bal lator közlését megígérte Endrődi úr még november elején, de mondom, kifogásolta az »összeköpött zsidót.«⁵⁸ Azóta a közlés szunnyad. Én ugyan most küldök neki a maga dolgaiból »finomabbakat« – mert ez az ifjú modernnek jelszava, ha megengedi a »Lascite [!] ogni speranza« stb. de mindenesetre maga küldjön mentül több ujat részint a Virágfakadásnak, részint a Sz[eged]. [és] V[idéké-]. nek.”⁵⁹ Kosztolányi válaszában akkor kigúnyolta a lapot – „limonádés, »sirály-vijjongású«, »fehér ruha«-allűrös”⁶⁰ –, verse azonban az áprilisi számban megjelenhetett.⁶¹ Az alapító–szerkesztő Endrődi Béla később – 1915-től – a *Társaság* című képes riportlap szerkesztője lett, majd a *Nemzeti Újság* munkatársaként, illetve segédszerkesztőjeként tevékenykedett. 1948-ban a Petőfi Társaság tagjává választották. Az újságírói munkákon túl tanulmányokat, verseket, valamint könnyedebb stílusú regényeket – köztük ifjúsági és

⁵⁵ Endrődi Béla levele Kilényi Irmához, Kilényi-gyűjtemény. [„A Kilényi Irmáról elnevezett Juhász Gyula-gyűjtemény a Szegedi Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetében”.] Idézi: Grezsa Ferenc: Juhász Gyula egyetemi évei. 1902–1906, Budapest: Akadémiai, 1964, 34. [Irodalomtörténeti füzetek.] A szöveghelyre a Kosztolányi Dezső korai levelezését közreadó kritikai kiadás egyik jegyzete hívta föl a figyelmem, lásd: *Levelezés 1.*, 319.

⁵⁶ Kellér Andor: *A titkos lakó*, Budapest: Magvető, 1962, 81–82.

⁵⁷ Kosztolányi Dezső: Nyár, *Virágfakadás*, 1905. márc. 15., 88.; A bal latorhoz, 1905. ápr. 15., 114.; A hajnali csillaghoz, 1905. aug. 1., 238.; [A néma őszi tájra nézek], 1905. szept. 15., 277.; [Ma újra felsír a szívemben], 1905. szept. 15., 277.

⁵⁸ „Egyik te voltál, – és a nagyobb, dicsőbb / Ő volt csupán, a vérbelepett zsidó, / Ki néma fejfel dől le büszkén / És, akihez te sosem könyörgél.” – Kosztolányi Dezső: A bal latorhoz, *Virágfakadás*, 1905. ápr. 15., 114.

⁵⁹ Juhász Gyula levele Kosztolányi Dezsőnek, [Szeged, 1904. dec. 31.], in *Levelezés 1.*, 316–317.

⁶⁰ Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyulának, Szabadka, 1905. jan. 2., in *Levelezés 1.*, 326.

⁶¹ 1905. április 15-én jelent meg a vers. Más szövegváltozatban a „véres, összeköpött” jelző szerepelnek az utolsó versszak második sorában, a *Virágfakadás* hasábjain pedig a „vérbelepett” jelző. Kosztolányi tehát engedett Endrődi kívánságának a *Virágfakadásban* megjelent változatnál. Lásd még a 180-as jegyzetet is.

gyerekkönyveket – is írt. Ám ahogyan Kellér Andor állította: „elnyelte őt az újságírás és a szerkesztés robotja.”⁶² Az Otthon Körben ellenben, az egyetemi éveket követően, gyakran megfordult, és – Kosztolányihoz hasonlóan – Endrődi is a később elhíresült kártyapartik egyik résztvevője lett.

A legendás Négyesy-szemináriumok a korszak hű tükreivé váltak. Leképezték, mi érdekelte az akkori fiatalságot, milyen szellemi élményekre voltak fogékonyak. Ahogyan maga Kosztolányi ír erről az intellektuális pezsgésről a *Nyugat* folyóiratban, bő egy évtizeddel később, 1917-ben: „Nagy nevek röpködtek a levegőben, különösen Nietzsche, Verlaine, Ibsen és Wilde neve, a magyarok közül pedig Csokonai Vitéz Mihályt és az elfelejtett, nem méltányolt, fiatalon elhalt Komjáthy Jenőt emlegették. Nem is kellett sokat olvasni, a légkör telítve volt velük, elég volt rátekinteni a könyvkereskedések kirakataiban álló könyvekre; hogy közvetlenül kisugározzon az eszméjük villamossága, a művészetük varázsa. Egy új nemzedék érkezett meg, mely más irányba óhajtotta terelni az életet.”⁶³ A Négyesy-szemináriumokon fölmerült témakörökről írván Kiss Ferenc irodalomtörténész említi még Stirner, Marx, Baudelaire és Vajda János nevét. Forrása Kosztolányinak Négyesy Lászlóról írt nekrológja, ahol szó esik arról is, hogy „milyen könyvet rejtegetnek zsebükben” a résztvevők.⁶⁴ „Marxista és újkatolikus elvek ütköznek össze, műfordítások és eredeti versek, tanulmányok szerepelnek a műsoron” – sorolja Kiss Ferenc is tanulmányában.⁶⁵ A marxista tanok fiatal követőinek jelenlétéről Kosztolányi bővebben tudósít említett cikkében. A 20. század elején a társadalmi problémákról értekező egyetemistákat a következőképpen mutatja be az utókornak: „Estefelé az egyetem gázzal világított, homályos aulájában különös alakok tűntek fel, fiatal emberek, kiket eddig nem ismert a magyar élet, éhes diákok, rongyosan és sápadtan, orthodox marxisták, kik kívülről tudták a »Kapital«-t, haladó szocialisták, kik az emberiség jövőjéről beszéltek, tolsztojánusok, kis angolpipával az agyarukon, kik szakállt növesztettek és télen-nyáron mezíten lábfejjel jártak, szandálban, esztétikusok és tudósok, kiknek az európai tudomány volt az eszményük és gögös költők, kik egyetlen írásukat se nyomtatták le, minthogy a nálunk divatozó irodalmat és írókat mélységesen megvetették.”⁶⁶ Hasonló élményeket idézett föl három évvel korábban – 1914-ben – a *Világ* című szabadkőműves lap hasábjain is. „Egy gesztus metafizikai mámorba ringatott bennünket, rongyosan, éhesen, pénztelenül csata[n]golva a pesti utcákon szocialistákkal, szandálos és angolpipás anarchistákkal, teozófusokkal, vagy egyedül kucorogva a fénytelen hónapos szobákban, a Sándor-utcában, a Mária-utcában, az Üllői-uton a gyötrelmes és édes önmagunk keresésében is biztosan haladtunk előre” – írja.⁶⁷ Ibsen tárgyalásával kapcsolatban azt is tudjuk,

⁶² Kellér Andor: *A titkos lakó*, Budapest: Magvető, 1962, 82.

⁶³ Kosztolányi Dezső: Szini Gyula, *Nyugat*, 1917. dec. 1., 860.

⁶⁴ „Hogy milyen könyvet rejtegetnek zsebükben, azt szinte láttatlanban [!] is ki lehet találni. *Nietzsche*-t vagy *Stirner*-t, vagy *Marx*-ot, vagy *Baudelaire*-t. Költőink közül *Komjáthy* Jenőt, vagy *Vajda* Jánost.” – Kosztolányi Dezső: Négyesy László, *Új Idők*, 1933. jan. 22., 114.

⁶⁵ Kiss, 1962, i. m., 10.

⁶⁶ Kosztolányi Dezső: Szini Gyula, *Nyugat*, 1917. dec. 1., 860.

⁶⁷ Kosztolányi Dezső: Juhász Gyula, *Világ*, 1914. márc. 7., 9.

hogy Oláh Gábornak köszönhetően vált témává a Négyesy-szemináriumokon. Oláh lefordította a *Rosmersholm* című darabot, amit Juhász Gyula és Zalai Béla mutatott be a diákságnak, előadást tartva egyúttal a norvég drámaíróról is.⁶⁸

Az irodalmi és a filozófiai inspirációkon túl érdemes a komolyzenei érdeklődésről is szólnunk. Kosztolányi *Apostol* című tárcanovellája a következőkről ad hírt: „*Wagner* volt a zeneszerzőnk s lakótársunknak egy szegényes diákszoba ötödik emeletére a Sigfried-motivumot füttyültük, ezzel jelezve jöttünket.”⁶⁹ Később több ízben is szerepel Richard Wagner neve Kosztolányi írásaiban. A *Világ* 1911. május 5-i számában például – Wagner Münchenben megjelent, kétkötetes önéletrajzáról szólván – a következőket fogalmazza meg: „Wagner író volt, előkelő stilművész. Ezt már tudtuk az operaszövegek verseiből. Az ő könyve nagyon kevés új dolgot mond. Minden hangulatát kiélte egy másik elemben. Kicsit sivár is látni zengő életét, így, papíron, nyomdafestéktől bepiszkitva. Eszembe jut róla Beethoven. A naplója, a levele, amit az öccséhez irt, az ő görcsös és erőszakos ákom-bákomja, amely tele van stilushibával és zeneietlen zökkenővel. Wagner könyve sikosabb, érdekesebb, de nem jelentősebb. Vegyék meg, olvassák el s talán épp így fognak gondolkozni. De, aki meg akarja ismerni őt, az váltson egy jegyet az Operába. Ott két ütemben több önéletrajz és önvallomás van, mint itt két kötetben.”⁷⁰ A *szerb* című korai novellájában pedig – Beethoven mellett – szintén utal Wagner művészetére.⁷¹

„Szabadkáról Pestre kerülve Kosztolányi olyan intellektuális közegbe került, amelyben a »naumburgi bölcse« teorémái, aforisztikus tézisei a levegőben voltak. Maga Kosztolányi is megírta utóbb s más források is igazolják, hogy a pesti egyetem bölcsepszakára, kivált a Négyesy professzor vezette stílusgyakorlatok résztvevőinek köre ekkor Nietzsche igézetében élt.”⁷² Kosztolányiék leveleiben és publicisztikai szövegeiben egyre gyakrabban bukkan föl a német bölcseletről neve. Kosztolányi föltehetően egy, 1905. december 31-én megjelent névtelen cikkében – mely Komjáthy Jenőről szól – írta le először Nietzsche nevét nyomtatásban.⁷³ Nemcsak az egyetemi fórumokon találkozhatott Kosztolányi Nietzsche tanaival, hanem a 20. század eleji

⁶⁸ „*Rosmersholm*-fordítással én vittem be a pesti Egyetemre a nagy norvég író; Juhász Gyula és Zalai Béla (ha élne, ő volna ma a magyar filozófia megteremtője!) pompás előadással kísérte bemutatkozásomat. Négyesy bámult és igen megdicsért bennünket.” – Oláh, 1954, i. m., 223.

⁶⁹ Kosztolányi Dezső: *Apostol*. Novella, *A Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1934. máj. 20., 5.

⁷⁰ Kosztolányi Dezső: *Életrajzok*, *Világ*, 1911. máj. 5., 10.

⁷¹ „A huszfillérest bedobta a háttér gőzeiben pácsolódó zongoraverklibe, amely siralmasan és nyöszörögve rázendített a *Lohengrin-nyitány*-ra. Bogumil élvezettel szívta filléres cigarettáját. – Wagner. A germán félisten. A német tölgyerdők zugását hallom. Minden alkalommal ezt játszatta a verklivel s hogy szerette, abban nem kétkedem. Egyszer azonban elvétette a számot s a Wagner-nyitány helyett a *Ladi-ladilom*-ot nyekergette a szörnyű szerszám. Bogumil ezuttal is áhitatosan mondta: – Wagner. A germán félisten A német tölgyerdők...” – Kosztolányi Dezső: *A szerb*, *A Hét*, 1912. nov. 17., 731.

⁷² Lengyel András: „...Csillogó felületek gyöngyhalászai”. Kosztolányi Dezső nietzschei „vázgondolatai”, *Forrás*, 1998/9, 48.

⁷³ „Komjáthy a XX. század költője, ki egy századdal előzte meg korát. Az egyéniség apostola, mint Emerson, Ibsen és Nietzsche.” – [Kosztolányi Dezső]: *Heti levél*. Komjáthy Jenő, *Bácskai Hírlap*, 1905. dec. 31., 5.

közgondolkodás egészére is erős hatást gyakoroltak a német filozófus könyvei. Ahogyan Lengyel András összefoglalja: „a Nietzsche-re való erős, már-már a filozófiai folklórba is áthajló rezonancia egy új intellektuális nemzedék korélménye volt, s a divat és az egyedi ráismerés élménye egyként közrejátszott a német bölcselet akkori magyarországi recepciójában.”⁷⁴ Nietzsche tanításait még a sajtóban is gyakran idézték, sőt „1910 körül Nietzsche neve már a legfelszínesebb csevegésekben is sűrűn szerepel”.⁷⁵ *A Hét* című folyóirat egyik tárcanovellájában például egy kalapboltban vásárló hölgyek dialógusában is szerepet kap a Nietzsche-re való hivatkozás.⁷⁶ Kosztolányi szintén szól a kultuszról egyik cikkében: „Állapítsuk meg, hogy Nietzsche népszerű Budapesten és már nemcsak a Lipótvárosban, hanem a Ferencz-sőt a Józsefvárosban is.”⁷⁷ Babits szintén nem ment el szó nélkül a divattá válás jelensége mellett: „A Nietzsche-utánzás sem igen imponál mióta Nietzsche gondolatai is divatcikkek lettek.”⁷⁸

Amikor Kosztolányi egyetemistaként Budapestre került, már mérséklődött a Nietzsche iránti rajongás, és a kritikus hangnem is megjelent a német filozófus elgondolásait elemző reflexiókban. Az induló fiatalokra azonban még jelentős hatást gyakorolt e bölcselet. Többek között azzal Komjáthy Jenővel rokonították, akit Kosztolányi nemzedéke elődjének tekintett. Nietzsche népszerűségét tovább fokozta, hogy „a konzervatív kritika általában fenntartással vagy éppen ellenszenvvel fogadta. Schmitt Jenő könyvei szintén sokat tettek annak érdekében, hogy a Nietzsche által hirdetett erkölcs vadságát és kegyetlenségét enyhítsék.”⁷⁹ Lengyel Béla arra is utal, hogy az *Élet* című (katolikus) folyóirat – ahol egy ideig Kosztolányi is dolgozott – szintén elősegítette a Nietzsche-kultusz terjedését.⁸⁰ Az ő Nietzsche-képük Ibsennel társította a német filozófus tanait, és a „természetes emberséghez” való visszatérést hirdették. A norvég drámaíró gondolatvilágán túl még a tolsztojánizmussal is szívesen állították párhuzamba Nietzsche „pogány” filozófiáját, mint ahogy azt többek között Juhász Gyula tette. Ahogyan Kiss Ferenc ír erről, rávilágítva, hogy Tolsztoj tanai egyúttal a kereszténység újfajta értelmezését is jelentették Kosztolányiék – köztük főleg Juhász – számára: „Tolsztoj sem csak önmagát, hanem Krisztust és a szeretetet

⁷⁴ Lengyel, 1998, i. m., 48.

⁷⁵ Lengyel Béla: Nietzsche magyar utókora, Budapest: Lengyel Béla kiadása, 1938, 70. [A továbbiakban: Lengyel Béla, 1938, i. m.]

⁷⁶ „Madame Tercsi: Excusez, madame, én csak véritable fein dolgot tartok az üzletemben. Én Nietzsche-vel azt tartom...”

Titkárné: Nietzsche?

Madame Tercsi: Én Nietzsche-vel [!] azt tartom, hogy »echte Wahre, echte Freunde«.

Doktorné: Ismeri maga azt a Nietzsche-t?

Madame Tercsi: Óhhh, nagyságos asszonyom...

Igazgatóné: Hogy kérhet maga egy rongyos kalapért ötszáz frankot? – Reveur.: A Chantecler-kalap. Tanulság férjek számára, *A Hét*, 1910. febr. 27., 139. [Saison rovat]

⁷⁷ Lehotai. [=Kosztolányi Dezső]: Zarathustra, *A Hét*, 1907. dec. 8., 824.

⁷⁸ Babits Mihály: Futurizmus, *Nyugat*, 1910. ápr. 1., 487.

⁷⁹ Kiss, 1962, i. m., 20.

⁸⁰ „világirodalmilag is kezdeményező az *Élet* Nietzsche-kultusza (Diner-Dénes József, Gerő Ödön, Katona Lajos); itt alakul ki a magyar Nietzsche-kép első változata.” – Lengyel Béla, 1938, i. m., 74.

is jelenti. Juhász [...] vonzódik a kereszténységhez. Nemcsak neveltetése, de korán elhatalmasodó szenvedései és sajátos küldetés-tudata folytán is. Jézus a megkínzott, megfeszített mártír-ember az ő szemében. Szelíd, szomorú testvércsillag a ragyogó Zarathusztra mellett.”⁸¹ A legfőbb divattá azonban – *Az Antikrisztus* (Der Antichrist) című művéről is közismert – Nietzschéről, valamint a bölcséletéhez kapcsolódó gondolatokról való *vitatkozás* vált a fiatal egyetemisták körében. Már akkor is rajongva emlegették nevét, mikor még nem ismerték alaposan a munkásságát. Ahogyan Kosztolányi visszaemlékezik barátaival közösen tartott irodalmi összejöveteleikre: „Nietzsche-ért rajongtunk mindnyájan és – igazat szólva – akkor még egyikünk se olvasta. Verset, prózát, hosszú, nyolc-tízoldalas leveleket irkáltunk egymásnak, amelyekkel most is tele van a levelesládám. Babits Mihály ekkor írta tündöklő verseit, amelyek öt év múltán jelentek meg a *Nyugat* első számaiban. Este petróleumlámpánál a ferencvárosi szobákban irodalmi séance-okat rendeztünk, tízórai kapuzáratig. Juhász Gyula volt ezeknek a séance-oknak a lelke.”⁸²

A német filozófus munkáit nem utolsó sorban Henri Lichtenberger értelmezésein keresztül ismerték Kosztolányiék. Nietzsche első ízben csak 1907-ben jelent meg magyarul – annak ellenére, hogy már jóval korábban olvasták –, Vályi Bódog fordításában. Ennek előszavául Lichtenberger egy tanulmányát választották, mellyel kapcsolatban a következőt jegyzi meg Vályi: „Bevezetésül a Nietzsche-irodalom egyik legkiválóbb képviselőjének, a francia Henri Lichtenbergernek azt az essay-jét választottuk, mely a francia Nietzsche-szemelvények Alcan-féle kiadásában 1899-ben jelent meg először.”⁸³ Lichtenberger tanulmányából kiderül, hogy meglehetősen kritikával illette a német filozófus műveit, és költőként többre tartotta, mint bölcselőként.⁸⁴ Juhász Gyula szintén megállapítja, hogy nemzedékére inkább azok a filozófusok hatottak, akik jó írók, költők is voltak egyszerre: „Még a filozófusok közül is azok hatottak leginkább, akik elsősorban jó írók voltak, mint Schopenhauer, aki a legformásabban fejezte ki gondolatait, vagy éppen költő is volt, mint Nietzsche. E boldogtalan szellemnek különösen sok hódolója akadt, tragikus sorsa, mély és erős életérzése, művészi szelleme, amely a német nyelv egyik legnagyobb mesterévé és néhány csodálatosan tiszta szépségű vers költőjévé avatta, döntően hatottak az akkori ifjúságra.”⁸⁵ Azt, hogy Kosztolányiék olvasták Lichtenberget, levelezésük is bizonyítja. 1904. november 17-én például így ír Babits Kosztolányinak: „A Lichtenberget még nem küldöm, a jövő héten okvetlen.”⁸⁶ Nem egyformán lelkesedtek Nietzsche tanaiért: Babits tárgyilagosabban állt hozzá, Kosztolányi azonban rajongott, ám rajongása nem volt mentes a kritikái

⁸¹ Kiss, 1962, i. m., 43.

⁸² Kosztolányi Dezső: Juhász Gyula, *Világ*, 1914. márc. 7., 9.

⁸³ Vályi Bódog: A fordító előszava, in Nietzsche, Friedrich: *Túl az erkölcs világán... Henri Lichtenberger bevezetésével*, ford. – –, Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1907, 4.

⁸⁴ „Azt hiszem, Nietzschében az ember, az egyéniség, a költő kiválóbb mint a filozófus, s mint valamely logikailag bevégzett tanrendszer alkotója.” – Lichtenberger, Henri: Bevezetés. Nietzsche, in Nietzsche, 1907, i. m., 9.

⁸⁵ Juhász, 1937, i. m., 323.

⁸⁶ Babits Mihály levele Kosztolányi Dezsőnek, Budapest, 1904. nov. 17., in *Levelezés I.*, 258.

állásfoglalástól, Juhász Gyula pedig szinte „megmámorosodott” Nietzsche stílusától. Nem véletlen, hogy Kosztolányi egy 1905. augusztus 31-én kelt levélben „Zarathustra Gyulának” nevezi Juhászt. „Nevethet egész bátran, de igaz, a mit irok; nevezheti ez írást a nyílt levelező lapok, vagy vizsgálat előtti filozófer-melancholiának is, mégse szégyenlem, hogy megírtam önnek, Zarathustra Gyula” – írja.⁸⁷ Ahhoz, hogy Juhász elgondolásait bemutassuk, nem pusztán leveleit szükséges idéznünk, hanem nyomtatásban megjelent szövegeibe is érdemes beleolvasnunk. Juhász többek között a következőket írja – *Az Új Század* hasábjain – 1905 novemberében, a német filozófussal kapcsolatban: „A jövő fejlődés bizonyára elősegíti az emberideál lehető kialakulását, azét az ideálét, aki tolsztoji szeretettel öleli magához az Embert és nietzschei öntudattal akarja az Életet. Mert bármily tudománytalanok alapjukban Nietzsche és Tolsztoj tanai, kétségen kívül áll, hogy ezek fejezik ki legművészeiben, tehát legegységesebben a társadalom két éltető erejét.”⁸⁸

Ahogy arra már fentebb utaltunk, a Nietzsche-kultusz erősödésével párhuzamosan megjelenik a fokozatos elutasítás is. A kritikai távolságtartás – a rajongást követően – a Babits–Juhász–Kosztolányi-féle levelezésben szintén észrevehető. 1906 áprilisában még Kosztolányi kölcsönkéri Babbitstól Nietzsche főművét, az *Also sprach Zarathustra*-t, hogy újraolvassa. A kötet ekkor még nem jelent meg magyarul, így föltételezzük, hogy németül olvashatta mind Babits, mind Kosztolányi.⁸⁹ „[Kosztolányinak] érzéke s ítéleti biztonsága van nyelvi–terminológiai kérdésekben [...] (Tudta például, hogy az Übermensch szó Goethe leleménye, s Nietzsche »csak« elhíresítette, a *Jenseits von Gut und Böse* magyar fordításához kísérőtanulmányt író Lichtenbergerről tudta, hogy »Nietzsche nagy interpretátora«-ként tartották számon, stb.) [...] Alapos okkal föltételezhető az is, hogy a sokat és intenzíven olvasó, nagy könyvtárat gyűjtő s németül jól tudó Kosztolányi az évek során végigolvasta az akkor hozzáférhető Nietzsche-életművet. Azokat a könyveket is tehát, amelyekre cím szerint nem utalt.”⁹⁰ 1907-ben lát napvilágot Fényes Samu *Zarathustra*-fordítása,⁹¹ melyről Kosztolányi kritikát közöl, *A Hét* című folyóiratban. Elmarasztalja a fordítót, azonban üdvözli, hogy már magyarul is olvasható Nietzsche nagyszabású munkája: „különös rokonszenvvel nézzük Fényes Samu merész törekvését. Mert *Zarathustrá*-t lefordítani mindenkoron merészség, sőt vakmerőség. [...] Ezt a bibliát, ezt a modern életmegnyilatkozást Nietzsche maga is arra szánta, hogy mindenki kívülről tanulja meg. Vajon ki mer hozzányúlni? Ki adja vissza a vakmerő nyelvezetet, mely »szikláról sziklára ugrik«? [...] Nyelve, bár sok helyütt érc és tűz van benne, egyáltalán nem Nietzsche nyelve. [...] Mi nem hányjuk a fordító szemére enyhe germanizmusait, hanem azt, hogy inkább nyelvész, mint művész. Nem tudja elkövetni a nyelvalkotó zseni nagyszerű hibáit. Miért »emberebb ember«

⁸⁷ Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyulának, Szabadka, 1905. aug. 31., in *Levelezés 1.*, 416.

⁸⁸ Juhász Gyula: Nietzsche és a társadalom, in – –: *Örökség. Válogatott prózai írások I.*, Budapest: Szépirodalmi, 1958, 34. Első megjelenés: *Az Új Század*, 1905/nov., 80–83.

⁸⁹ Ebben az időszakban jelent meg például: Nietzsche, Friedrich: *Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen*, Chemnitz: Verlag von Ernst Schmeitzner, 1883–1884.

⁹⁰ Lengyel, 1998, i. m., 55, 58.

⁹¹ Nietzsche, Friedrich: *Zarathustra: mindenkinek és senkinek se való könyv*, ford. Fényes Samu, Budapest: Révai és Salamon Könyvnyomdája, 1907.

például az Übermensch? [...] Nietzsche-t nem szabad megfésülni. Újszerű nyelve pedig nem tűri, hogy a Károlyi-biblia rozsdás szavait csempésszük bele hangulatkeltőnek. [...] Az első *Zarathustra*-fordítást örömmel fogadjuk, de reméljük, hogy nem ez az utolsó.”⁹² 1908-ban jelenik meg Wildner Ödön fordítása,⁹³ melyről például Ignotus is ír a *Nyugat* folyóiratban.⁹⁴ Egy 1906 áprilisi keltezésű levél azt is elárulja, hogy maga Babits szintén dolgozott a *Zarathustra* fordításán. El is küldött Kosztolányinak néhány részletet, más kéziratával együtt – „Spinóza szobor” –, és később megjelentette őket a *Szeged és Vidékében*.⁹⁵

⁹² Lehotai. [=Kosztolányi Dezső]: *Zarathustra, A Hét*, 1907. dec. 8., 824.

⁹³ Nietzsche, Friedrich: *Im-ígyen szóla Zarathustra*, ford. Wildner Ödön, Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1908.

⁹⁴ Ignotus: *Zarathustra magyarul, Nyugat*, 1908. nov. 16., 203.

⁹⁵ A *Szeged és Vidékében* 1906. április 29-én látott napvilágot a fordítás. Ezzel kapcsolatban lásd még a következő levelet és jegyzetét a kritikai kiadásban: Babits Mihály levele Kosztolányi Dezsőnek, [Szekszárd, 1906. ápr. 6–17. között], in *Levelezés 1.*, 539–542.